

Б.Ж. Ермекбаева*¹, А.Н. Блембаева¹

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

*E-mail: aikosha_03.94@mail.ru

САЛЫҚТЫҚ ӘКІМШІЛІКТЕНДІРУДІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі экономикалық жағдайда салық саясатында, оның реттеушілік, ынталандырушылық рөлі аса маңызды болып табылады. Салықтық әкімшілік салық жүйесінің негізгі құралдарының бірі болғандықтан, салық жүйесін жаңа бағытта жетілдіру үшін, салықтық әкімшілікті де жетілдіру қажет. Салықтық әкімшіліктендіруді жетілдірудің бағыттарын анықтау барысында, оның тиімділігін қарастырып өткен жөн. Қазақстан Республикасы Президентінің жолдауында әкімшіліктендіру тетіктері жетілдіруді талап ететіндігін, ең алдымен, мұның қосылған құн салығын жинауға қатысы бар екендігіне аса назар аударған. Негізі салықтық әкімшіліктендірудің мақсаты салық салудың басты қағидалары негізінде салықтық реттеу, салықтық жоспарлау, салықтық бақылау әдістерін оңтайлы үйлестіру арқылы салықтық түсімдерді қамтамасыз ету болғандықтан оның тиімділігін арттыру өзекті мәселе болып табылады. Салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігінің нәтижесі барлық деңгейдегі салықтық түсімдердің толықтай және уақтылы жиналуы болып табылады. Мақалада салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігіне әсер ететін факторлар қарастырылып, тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар жасалған.

Түйін сөздер: салықтық әкімшіліктендіру, салықтық әкімшіліктендіру тиімділігі, салықтық жоспарлау, салық органдары, салық төлеушілер.

B.Zh. Ermekbaeva, A.N. Blembaeva

Problems of increasing the efficiency of tax administration

Regulatory and stimulating function of taxes has gained the growing importance of tax policy in the current economic conditions. One of the main tools of tax system is the tax administration, so in order to improve the tax system in a new direction, it is necessary to improve tax administration itself. In determining the direction of tax administration improvement, enhancing of its effectiveness should be considered. The President of the Republic of Kazakhstan in his message requires improving tax administration mechanisms, primarily by focusing on value-added tax. The question of raising the tax administration improvement is relevant, because the main purpose of the tax administration is to ensure tax revenues on the basis of the taxation principles through an optimal combination of tax regulation methods, tax planning and tax control. The result of the tax administration efficiency is the timely and full payment of all levels' taxes. The article deals with the factors influencing the efficiency of tax administration, and there are given some recommendations to improve the tax administration efficiency.

Key words: tax administration, tax administration efficiency, tax planning, tax authorities, taxpayers.

Б.Ж. Ермекбаева, А.Н. Блембаева

Проблемы повышения эффективности налогового администрирования

В современных экономических условиях возрастающее значение в налоговой политике приобрела регулирующая, стимулирующая функция налогов. Одним из основных инструментов налоговой системы является налоговое администрирование. В целях совершенствования налоговой системы в новом направлении необходимо совершенствование налогового администрирования. При определении направления совершенствования налогового администри-

рования следует рассмотреть вопрос о повышении его эффективности. В своем Послании Президент Республики Казахстан требует совершенствования механизмов налогового администрирования, прежде всего, акцентирует внимание на налоге на добавленную стоимость. Вопрос о повышении совершенствования налогового администрирования является актуальным, поскольку главной целью налогового администрирования является обеспечение налоговых поступлений на основе принципов налогообложения через оптимальное сочетание методов налогового регулирования, налогового планирования и налогового контроля. Результатом эффективности налогового администрирования является своевременное и полное поступление налогов всех уровней. В статье рассмотрены факторы, влияющие на эффективность налогового администрирования, и даны рекомендации по повышению эффективности налогового администрирования.

Ключевые слова: налоговое администрирование, эффективность налогового администрирования, налогового планирования, налоговых органов, налогоплательщики.

Кіріспе

Егеменді ел болып бастаған күннен бастап, бүгінгі күнге дейін Елбасы Н.Ә. Назарбаев тәуелсіздіктің тұғыры экономикада екенін айтып келеді. Экономика – тәуелсіздіктің діңгегі, экономиканы дамытпай, ешқандай саяси-әлеуметтік жетістікке жете алмаймыз, егеменді ел де бола алмаймыз. Бұл тұжырымның айғағы ретінде мысал келтірсек, кешегі өткен алып мемлекет КСРО-ның тарап кетуінің себебі экономиканың дұрыс басқарылмағандығының нәтижесі десек, артық айтқандығымыз емес.

Бүгінде бүкіл әлем саяси және экономикалық тұрақсыздықтың, қаржы-экономикалық дағдарыстың жаңа кәтеріне тап болуда.

Қазақстан халқының басты міндеті – «Қазақстан 2050» стратегиясын сапалы түрде жүзеге асыру, соның нәтижесінде әлемдегі дамыған 30 мемлекеттің қатарына енуі. Баршаға мәлім, бүгін де Қазақстан – Орталық Азиядағы экономикалық көшбасшы. Қол жеткен жетістіктеріміз Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың бастамасымен қол жеткізген екі жаңғырудың нәтижесі.

Үшінші жаңғырудың міндеті – елдің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін экономикалық өсімнің жаңа моделін құру.

Жолдауда, экономиканың әлемдік өсімінің орта деңгейден жоғарғы қарқынын қамтамасыз етуге және 30 озық елдің қатарына енуге қол жеткізудің негізгі бес басымдылығын атап өтті.

Олар: экономиканың жеделдетілген технологиялық жаңғыртылуы, бизнес ортаны түбегейлі жақсарту және кеңейту, макроэкономикалық тұрақтылық, адами капитал сапасын жақсарту, институттық өзгерістер, қауіпсіздік және сыбайлас жемқорлықпен күрес қажеттілігі.

Бұл басымдылықтың қайсысы болса да өте маңызды және халықтың игілігі үшін іске асы-

рылатын шаралар.

Еліміздің стратегиялық мақсатының негізгілерінің бірі шағын және орта бизнестің, елдің жалпы ішкі өніміндегі үлесін 2050 жылға дейін 50%-ға жеткізу. Жолдауда осы міндетті жемісті атқарудың нақты жолдары көрсетілген. Соның бірі, азаматтарға шағын несие беруге байланысты жаңалық, яғни Қазақстан азаматтары енді өз бизнесін жүргізу үшін ауылда да, қалада да 16 миллион теңгеге дейін шағын несие ала алады. Бұл – үлкен маңызды жаңалық және қолдау. Макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету, қаржы секторын қайта жаңғырту, ұлттық Банктің қызметіне өзгерістер енгізу мақсатында қомақты істер атқарылатын болады.

Қазақстан Республикасы Президентінің жолдауының үшінші басымдылығына сәйкес, салық-бюджет саясатын жаңа экономикалық жағдайға бейімдеу қажет, сонымен қатар, салық саясатын бизнестің «көлеңкеден» шығуына бейімдеп, шикізаттық емес сектордағы салықтық базаны кеңейтуге бағыттау керек. Қазіргі салық жеңілдіктерін оңтайландыру қажет. Жалпыға ортақ декларациялау қарсаңында арнаулы салық режимін жаңаша қарастыру керек [1].

Соның ішінде, салықтық әкімшіліктендіру тетіктері жетілдіруді талап ететіндігін, ең алдымен, мұның қосылған құн салығын жинауға қатысы бар екендігіне аса назар аударды [1].

Салықтық әкімшіліктендіру мерзімінде орындалмаған салықтық міндеттемені орындауды қамтамасыз ету тәсілдерін қолдану және салықтық міндеттемелерді мәжбүрлеп өндіріп алу шаралары арқылы салық қызметі органдарының салықтық бақылауын, сондай-ақ салық төлеушілерге және басқа да уәкілетті органдарға ҚР заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызмет көрсетуді жүзеге асыру.

Салықтық әкімшіліктендірудің мақсаты салық салудың басты қағидалары негізінде салық-

тық реттеу, салықтық жоспарлау, салықтық бақылау әдістерін оңтайлы үйлестіру арқылы салықтық түсімдерді қамтамасыз ету.

Ғаламдық тұрақсыздық жағдайлары салық саясатында, оның реттеушілік, ынталандырушылық рөлі аса маңызды болып табылады. Салықтық әкімшілік салық жүйесінің негізгі құралдарының бірі болғандықтан, салық жүйесін жана бағытта жетілдіру үшін, салықтық әкімшілікті де жетілдіру қажет. Салықтық әкімшіліктендіруді жетілдірудің бағыттарын анықтау барысында, оның тиімділігін қарастырып өткен жөн.

Эксперименттік бөлім. Қазіргі кезде салықтық әкімшіліктендіру тиімділігі деңгейін анықтау бойынша бірыңғай тәсілі қалыптаспаған, экономист ғалымдар өз еңбектерінде бұл көрсеткішті анықтайтын әр түрлі жолдарды қарастырады.

Мысалы, Ресей ғалымы А.Т. Щербинин «Салықтық бақылаудың тиімділігін арттыру мәселелері» атты еңбегінде салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігін кешенді бағалау үшін есептелінген салықтар коэффициентін қолдануды ұсынады. Бұл коэффициент салықтардың жалпы есептелінген сомасының ішінде салық төлеушілермен дербес есептелінген салықтар үлесі арқылы анықталады. Автордың пікірінше, бұл көрсеткіш салық органдары мен салық төлеушілердің қарым-қатынасын ескеруге және салық органының қызметіне кешенді сипаттама бере алады [2].

Ал, Г.Н. Карташова «Салық органдары жұмысының тиімділігін бағалау» атты жұмысында салық салу жүйесіндегі тұжырымдық тәсілдерді талдай отырып, салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігін жоспарланған салықтық түсімдер мен нақты түскен салықтық түсімдердің айырмашылығы арқылы анықтауды ұсынады. Бұл әдіс мемлекет бойынша салықтық түсімдердің жиналу деңгейін анықтауға көмек береді [3].

Еуропа мемлекеттерінің салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігін анықтау әдістерін қарастыратын болсақ, мысалы, Францияда аталған көрсеткішті анықтау үшін оған келесі параметрлерді қолданады:

- салықтық заң бұзушылық бойынша даулы жағдайлардың саны;
- салықтық заң бұзушылық бойынша максималды айыппұл санкцияларының үлес салмағы;
- салықтық шығындар мен жалпы қосымша есептелінген сомалардың арақатынасы [4].

Бұл көрсеткіштердің ерекшелігі – әр түрлі басқармалар мен бөлімшелердің қызметін салыстыруға мүмкіндік беруі.

Ал Германияда салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігін талдау салық органдары қызметкерлерінің жұмысын бағалау арқылы жүзеге асырылады. Ол үшін балдық бағалау жүйесі қолданылады. Оның мәні келесіде: әрбір тексерілетін кәсіпорынның санатына қарай (кәсіпорынның көлеміне және қызметінің түріне байланысты) салық инспекторына белгіленген бал беріледі. Есептік жылда әрбір инспектор белгіленген минимум балды жинаулары қажет [5]. Балдық норматив қызметкерлер арасында жүктемені оңтайлы бөлу арқылы есептік жылдағы тексерулер жоспарын құруда маңызды орын алады.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы елдері салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігін бақылау үшін Салық тиімділігі (икемділігі) коэффициентін қолданады. Бұл көрсеткіш салық жүктелімі коэффициентінің түрін өзгерткен, сондай-ақ ЭЫДҰ кеңінен қолданатын нысан болып табылады. Салық жүктелімі коэффициенті елдердің салық тиімділігін халықаралық салыстыруға және жалпы салық жүйесін бағалауға мүмкіндік береді [6].

Нәтижелері және талқылау. Қазақстандық тәжірибеде салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігін бағалауда келесі жағдайларды қарастырады:

- жүргізілген салықтық тексерулердің нәтижелілігін (олар бойынша бұзушылықтар анықталған тексерулердің үлес салмағын), қосымша есептелген салықтардың, өсімпұлдардың, айыппұлдардың сомаларын өндіріп алудың көрсеткіштерін талдау;
- салық органдарының тәуекелдерді басқару жүйесін қолдану көзқарасы тұрғысынан салық төлеушілерге құжаттық тексерулер жүргізуінің жоспарларын (кестелерін) талдау;
- қосымша есептелген және бюджетке өндіріп алынбаған сомалардың себептерін талдау;
- таратуға өтініш берген салық төлеушілерге жүргізілген салық тексерулерінің нәтижелерін талдау;
- салық тексерулерінің нәтижелері бойынша санкциялар қолданудың (айыппұлдар, өсімпұлдар салудың) толықтығы мен уақтылылығын талдау;
- салық төлеушілердің ұсынған салықтық есептілігін талдау, салық төлеушілердің есебінде тұрған салық салу объектілеріне қатысы бар әртүрлі көздерден мәліметтер пайдалану бойынша салық органының жұмысын талдау;
- салықтық есептілікке жүргізілген камералдық бақылау нәтижелерін өңдеудің толықтығын бақылауды жүргізу;

– салықтар мен бюджетке төленетін төлемдер бойынша берешекті төмендету жөніндегі шаралардың қабылдануын бақылау және т.б. [7].

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан жолы-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты жолдауында Қазақстан әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына кіру стратегиясында, салық саясатының қазіргі мәселелеріне тоқталып, салық жүйесін тұрақтандыруымыздың және оны жетілдірудің тиімді бағыттарын анықтап, қолдануымыз керектігін басып айтқан. Соның ішінде:

– өндіріс және жаңа технологиялар саласындағы салық салу объектілері үшін қолайлы салық режимін енгізу;

– салық жүйесінде қолданыстағы салық жеңілдіктеріне ревизия жүргізіп, оларды мейлінше тиімді ету;

– салық әкімшілігін ырықтандыру (либерализация) және кеден әкімшілігін жүйелендіру саясатын жалғастыру;

– салық есептілігін жеңілдетіп әрі мейлінше азайту;

– нарықтық қатынастар жағдайында қызмет атқаратын салық төлеуші тұлғалардың салықтан жалтару жолдарын іздестіруге емес, нарықтық бәсекелестікке барынша ынталандыру;

– салықтық қадағалауды прагматикалық азайту шаруашылық субъектілерінің салық қызметі мен диалогын азайтуы керек 2020 жылдан бастап салықтық несиелендіру практикасы енгізілу керектігін атап өткен [8].

Бұл ретте басты міндет – кәсіпкерлердің инвестициялық белсенділігін ынталандыру. Салық саясатының тиімділігін арттыру әлеуметтік бағыт алуға тиіс екендігін ескерген жөн.

Осы ретте «Ақ жол» партиясының төрағасы Азат Перуашев ҚР Парламенті Мәжілісінің Қаржы және бюджет комитетінде салықтық әкімшілендіру мәселелері бойынша өткен конференциясында «Шамадан тыс салықтық әкімшілендіру кәсіпкерлерге қосымша салық салудың жасырын түрі болып табылады. Салықтық әкімшілендірудің ең өзекті мәселесіне есеп берудегі кез келген қателік үшін бизнеске салынатын тұрақты айыппұлдар айналды. Сонымен бірге бұл қателіктер техникалық себептермен, не салық органдарының жұмысындағы кемшіліктермен де байланысты болуы мүмкін. Жағдайлардың басым көпшілігінде мұндай қателіктер бюджетке ешқандай зиян келтірмейді, де-

мек айыппұлдар төлету үшін пайдаланылмауы тиіс. Әйтпесе кәсіпкерлер жасырын түрде қосымша салық салумен бетпе-бет келіп отыр» – деп айтып өтті.

Қорытынды

Осыған байланысты, қазіргі кезде салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігін арттыру мақсатында және салық төлеушілермен қарым-қатынасты оңтайландыру бойынша келесідей іс шаралар жүргізілген:

– тіркеу есебінен шығару үшін дара кәсіпкерлер ұсынатын құжаттар саны 7-ден 4-ке дейін қысқартылды;

– салық төлеушінің кабинеті арқылы растау құжаттарын бермей электрондық декларациялау жүргізу мүмкіндігі енгізілді;

– оңайлатылған декларация негізіндегі арнаулы салық режимін қолданатын дара кәсіпкерлер бухгалтерлік есеп жүргізуден босатылды;

– 2016 жылдан бастап ірі салық төлеушілерге қатысты электрондық аудит енгізілді [6].

Бұл шаралардың нәтижесінде «Салық салу» индикаторы бойынша Қазақстан позициясын арттыруға және халықаралық сауда бойынша рейтингін 185-ден 173-ке дейін, сондай-ақ Дүниежүзілік банктің «Doing Business» жалпы рейтингін 77-ден 61-ге дейін жақсартуға мүмкіндік берді. [6]

Біздің пікірімізше, салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігін арттыру үшін келесідей шараларды іске асыру қажет:

– экономикалық субъектілерді салықты өз еркімен төлеуге ынталандыруға бағытталған салық жүйесінің қарапайымдылығын, түсініктілігін арттыру;

– мемлекеттік кірістер органдар қызметкерлерінің жеке және заңды тұлғалармен қатынасын шектеу мақсатында салықтық әкімшілендіру үдерісін толықтай автоматтандыру;

– салық салудың макроэкономикалық үдерістеріне тұрақты талдау мен болжау жүргізу үшін қолданылатын бастапқы деректер базасын дайындау;

– салық салу үдерісін болжау және жоспарлау механизмін жетілдіру.

Сонымен қатар, қазіргі экономикалық жағдайда кірістердің түгел жиналмауы мен кірістердің қосымша көздерін іздеуге байланысты бюджет тәуекелдерін бағалау мәселесі өте өзекті.

Әдебиеттер

- 1 Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар, «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік».
- 2 Щербинин А.Т. Проблемы повышения эффективности налогового контроля [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. экон. наук: 08.00.10 – М.: РГБ, 2002.
- 3 Карташова Г.Н. К вопросу о разработке методики оценки эффективности работы налоговых органов //Налоговый вестник. – 1999. – № 11. – С.31-34.
- 4 Eichfelder S., Schorn M. Tax compliance costs: A business-administration perspective // FinanzArchiv. – 2012. – № 68. – P. 191–230.
- 5 Proskura K.P., Kapustyan O.M. Metodologіchnі zasadi podatkovogo адміністрування. Actual Problems of Economics, 2012, no. 136, pp. 195–202.
- 6 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 31 желтоқсандағы № 1424 қаулысымен қабылданған Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің 2014 - 2018 жылдарға арналған стратегиялық жоспары.
- 7 Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті Төрағасының 2013 жылғы «29» сәуір № 76 нқ бұйрығына қосымша «Бюджетке түсетін түсімдердің толықтығы мен уақтылығын, бюджеттен салық сомаларының қайтарылуын, салықтық және кедендік әкімшілік етудің тиімділігін бақылауды жүзеге асыру жөніндегі әдістемелік ұсынымдар».
- 8 Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты», 14.12.2012 жыл.

References

- 1 Memleket basshısı N.Nazarbaevtiñ Qazaqstan xalqına joldawı. 2017 jilǵı 31 qañtar, «Qazaqstannıñ üşinşi jañǵırwı: jahandıq bāsekege qabiletilik»
- 2 Shcherbinin A.T. Problemy povysheniya effektivnosti nalogovogo kontrolya [Elektronnyy resurs]: Avtoref. dis. na soisk. uchen. step. kand. ekon. nauk: 08.00.10 – M.: RGB, 2002.
- 3 Kartashova G.N. K voprosu o razrabotke metodiki otsenki effektivnosti raboty nalogovykh organov //Nalogovyy vestnik. 1999, № 11. S.31-34.
- 4 Eichfelder S., Schorn M. Tax compliance costs: A business-administration perspective // FinanzArchiv. 2012. № 68. P. 191–230.
- 5 Proskura K.P., Kapustyan O.M. Metodologіchnі zasadi podatkovogo адміністрування. Actual Problems of Economics, 2012, no. 136, pp. 195–202.
- 6 Qazaqstan Respwblıkası Ükimetiniñ 2014 jilǵı 31 jeltosandaǵı № 1424 qawlısımen qabıldanǵan Qazaqstan Respwblıkası Qarjı ministrliginiñ 2014 - 2018 jıldarǵa arnalǵan strategiyalıq jospar
- 7 Respwblikalıq byudjettiñ atqarılın baqlaw jönindegi esep komiteti Töragasınıñ 2013 jilǵı «29» säwir № 76 nq buyrıǵına qosımsha «Byudjetke tüsetin tüsimderdiñ tolıqtıǵı men waqtılıǵın, byudjetten salıq somalarınıñ qaytarılın, salıqtıq және kedendik әkimşilik etwdiñ tiimdiligin baqlawdı jüzege asırw jönindegi әdistemelik usınımdar»
- 8 Qazaqstan Respwblıkası Prezidentiniñ Qazaqstan xalqına joldawı «Qazaqstan-2050» strategiyası: qalıptasqan memlekettiñ jaña sayasi baǵıtı», 14.12.2012 jil.